

Як учителям-словесникам заохотити учнів читати українську літературу

Котляренко Н.М., методист науково-методичної лабораторії гуманітарно-естетичних дисциплін комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

Більшість дітей позитивно ставляться до книжок як цікавого та захоплюючого світу. Чому ж з віком читати художні твори для учнів стає «не в тренді»? Це питання досліджувалося педагогами обласної творчої майстерні та учасниками авторського дистанційного курсу «Як заохотити читати українську літературу учнів».

І хоча діти постійно «у тексті» соцмереж, причинами небажання читати художні твори є:

1. Стереотипи і «ярлики», які давно уже навішені на митців і не дають можливості пізнати особистість: «бідний кріпак із бур'янів Шевченко, якого усі кривдили, і він скільки років страждав», «хвора Леся, що скільки років боролася із своєю хворобою і плакала»; «Сковорода-мандрівник», «Франко-каменяр», «Нечуй - всеобіймаюче око». Враження, що це товариство якихось невдах. Тому педагогам варто **переосмислити класиків як успішних особистостей, що своєю діяльністю змінили світ.**

2. «Нецікаве», «соціальне», «стандартне» трактування творів. На думку І. Хворостяного, лектора онлайн-курсу «Лайфхаки з української літератури» на EdEra, твори подаються досить примітивно, рівняючи всіх авторів під один гребінь: патріотизм, убоління за народ, самопожертвування і страждання. Зацікавити прочитати тексти минулих століть, що кардинально відрізняються від сьогодення (час, умови, світосприйняття), можна лише тоді, коли використовується читацькоцентричний підхід та враховуються потреби сучасних учнів.

Дітям не цікавий мрійник Михайлик із «Гуси-лебеді летять», що вештається селом (міські діти його зовсім не розуміють), але якщо запропонувати учням дослідити, які риси характеру сприятимуть тому, що хлопчик із села (без жодних матеріальних шансів) стане успішним київським письменником, то це вже буде зовсім інше сприйняття.

Дітям не цікаві ні Калитка, ні Пузир як соціальне зло, але вони через ці образи охоче досліджують поняття, важливі для успіху в житті: «амбіції», «гроші», «влада» - та пробують розібратися, де та межа, котру не варто переступати. Важливим є не те, що хотів сказати автор, а пошук себе в кожному творі.

3. Тяжіння до «дорослого і проблемного» чи «темного» трактування творів, замість пошуку «дитячого і радісного» чи «світлого».

Чомусь серед учителів існує думка, що література має готувати до складнощів життя. Але придивіться, які твори учні читають без примусу. Це життєствердні підліткові історії (хоч і з минулого століття): «Тореадори з Васюківки» В.Нестайка, «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» Я.Стельмах, «Блакитна дитина» А.Дімарова - про радість у житті, віру та успіх, лідерство, про відповіді на запитання, що важливі у юному віці. Ці твори завжди залишають приємні враження. А от на читання тих творів, що розчаровують песимістичною кінцівкою («Федько-халамидник» В.Винниченка, «Сіроманець» М.Вінграновського, «Климко» Г.Тютюнника), часом жаль часу. Хоча вони й вражають та надовго запам'ятовуються. По суті,

маємо два підходи (оптимістичний і песимістичний) до вибору творів, їх трактування і сприйняття. І про цей вибір відношення до життя (песимістичний чи оптимістичний) варто говорити, аналізуючи алегоричну казку “Цар Плаксій та Лоскотон” В.Симоненка.

Так як від учителя залежить усе: рекламування письменника, запитання, які він вибере для коментування уривків, ідей, які буде пропагувати, то варто врахувати думки психологів, що будь-яке трактування будь-чого залежить від світосприйняття самого вчителя. Наприклад, Криворотенко О. (стаття в журналі “Дивослово”), презентуючи твір В.Лиса «Соло для Соломії», характеризує його так: “твір про миролюбну жінку Соломію, яка пройшла *нелегке життя*: зазнала злетів і *падінь*, мала радощі і *печалі*; утім це було достойне життя, бо саме для неї звучить соло”. Чи заохотить таке доросле, наповнене депресивним досвідом трактування, прочитати твір? Адже не варто печалі дорослого світу переносити у радісний світ дитини (придивіться, як ведуть себе учителі, а як діти на перерві). Опитування та експерименти показали, що від такого “тяжкого” рекламування літератури (усі бідні, нещасні, вічно страждають, не успішні) учням нудно і нецікаво, а старшокласники “вивчають” ненавидячи “теоретичну” літературу лише для ЗНО. А потім - забувають її, як і ЗНО.

4. Твори, що не відповідають віку учнів. Як вибираються твори для позакласного читання? Найчастіше їх вибирає сам учитель, бо вони йому подобаються і відображають його переживання й досвід. Найкраще ж проводити опитування про те, який твір хотіли б дослідити учні.

5. Завантаженість великою кількістю теорії на домашнє опрацювання, при таких умовах просто немає коли ще й читати твір, учителю варто навчитися поважати час учня.

Дослідження причин сприяли виникненню ідеї **змінити формат коментування української літератури із депресивного на позитивний та спробувати створити позитивний імідж українській літературі**, щоб діти захотіли її читати.

Так як **імідж** - це свідоме цілісне конструювання **позитивного образу**, то вчителю потрібно навчитися конструювати такий **позитивний зміст** (уроків / образів митців / творів), які викликали б **позитивні враження** в учнів.

Створення позитивного змісту уроку можливе лише за рахунок **переосмислення вчителем** особистостей, їх діяльності у форматі часу минулого та часу реального (сучасні розвідки про митців). Учні завжди цікавлять шляхи до “успішності”.

Успішність Г. Сковороди у надзвичайній популярності: його портрети (як пізніше Шевченка) були біля образів у кожній селянській хаті XVIII століття. Він, популярний співак, музикант (грав на флейті, скрипці, лірі, сопілці, кобзі), композитор, зовсім по-новому написав підручник із поезики (поради, як складати вірші), кардинально змінив уявлення про освіту та відкрив секрет щастя.

Дворянин І. Котляревський виявився політиком і дипломатом, що у час неіснування України дослідив український фольклор та етнографію, вивчив мову власного народу (до цього знав французьку, німецьку, грецьку, латинь, польську, російську), написав (вперше українською) твір про національні корені та шляхи побудови своєї держави, змінивши уявлення українців про Батьківщину.

Дворянин Г. Квітка, з роду засновників Харкова, завжди піклувався про це місто. Він був директором, режисером Харківського театру, грав комічні ролі, писав комедії, організував "Товариство добродіяння", сприяв відкриттю публічної громадської бібліотеки, створив Інститут благородних дівчат (вперше звернувши увагу на освіту дівчат).

Т. Шевченко єдиний у світі кріпак, що за свій талант художника (близько 830 робіт) не

лише отримав шанс стати вільним, а й досягнув найвищого наукового ступеня, отримавши звання “академіка гравюри” (вперше в Російській імперії). Він єдиний з митців, кому поставлено найбільше пам'ятників по всьому світу.

І. Франко перший, хто спробував заробляти гроші інтелектуальною працею. Його напрацювання не вмістяться і у 100 томів: він спробував себе в усіх можливих жанрах поезії, драматургії, прози (вперше написав український детектив), досліджував фольклор, етнографію, світову та українську літературу, знав більше десятка мов, перекладав для українців світові твори, видавав власним коштом журнали “Друг” та “Житіє і слово”, заснував першу українську партію, увівши політичні терміни “національна ідея” та “національний характер”, започаткував моду на вишиванки.

Дворянка Л. Косач - справжня “дитина індиго” свого часу: любила грати на фортепіано та складати музичні імпровізації, з 9 років почала писати вірші, відвідувала художню школу О.Мурашка, збирала фольклор, створила список світової літератури та переклала ці твори, бо знала більше десятка мов; для свого брата написала підручник “Стародавня історія східних народів”, що довгий час використовувався в освітніх закладах; уміла зі смаком одягатися; розумілася у мистецтві; пробувала побачені у подорожах інновації реалізовувати у власних творах. На її честь у ХХ столітті назвуть астероїд “2616Леся”, розташований між орбітами Марса та Юпітера.

Політик В.Винниченко, голова Генерального секретаріату 1917 р., голова Директорії 1918 року, був в Україні найпопулярнішим прозаїком, а світу відкрився як драматург: його модерні п'єси-експерименти ставили найпрестижніші європейські театри. Про те, ким же він був насправді, - розкажуть його картини.

Ідею популяризації “успішності” підтримали режисери проекту “Великі українці” та організатори Мистецького арсеналу - проект “Осмилені й переосмилені”. Це яскраві приклади творення нового іміджу української літератури.

Досить важливим (хоча й не завжди використовується) є **ефект першого враження про твір**, що має відбутися в атмосфері легкості, цікавості, комфортності саме у класі на етапі активізації чи актуалізації навчального досвіду і викликати **позитивні емоції** захоплення, здивування, зацікавлення. Ці емоції будуть спонукати учня до діяльності й досягнення корисного результату, бажання подальшого відкриття, розуміння, трактування особистості чи твору. Такий ефект першого враження неправильно перекладати на домашнє завдання (“опрацюйте біографію”, “прочитайте твір”), яке для більшості учнів є тягарем, і виконують вони його нехотя (читав абиак), а значить позитивні враження перетворюються на враження байдужості чи втоми. Емоції зумовлюють настрій людини. Якщо ж первинне знайомство із текстом відбувається на уроці через яскраві асоціації, коментоване читання вражаючих позитивних уривків твору і учень зацікавився ним, то й дома - отримає насолоду від читання.

Діти пам'ятають і захоплюються тими творами, що викликають приємні враження після прочитання. Ми не можемо змінити програмові твори (лише змінити їх трактування), а от, щоб заохотити читати, підібрати **позитивні прозові твори** для позакласного читання, для уроків літератури рідного краю, враховуючи вік, потреби учнів та позитив, у силі кожного вчителя.

Розпочати наближення сучасних учнів до світу літератури варто із **досліджень учнівських потреб і бажань, читацьких інтересів класу**. Пропоную використати опитування та прийоми «Карта візуалізації», «Листи до вчителя».

Для того, щоб заохотити, тобто викликати бажання у сучасних дітей **читати літературу з охотою**, варто:

1. Навчитися **мотивувати учнів**, а це можливо зробити лише тоді, коли вчитель пояснить (у першу чергу собі) для чого необхідно читати, і ці пояснення відобразатимуть потреби учнів. Бо читання - це не лише розширення словникового запасу слів, адже вона, література, формує ціннісні орієнтири, визначає зміст власного читання, розвиває уяву, фантазію, а без цього не можна спланувати, створити, оцінити нові, унікальні речі. Отож, література дає шанс стати успішною людиною. І це одна із необхідних мотивацій читати художню літературу.
  2. Самому багато читати, зокрема сучасних творів, і **бути прикладом**. Рекламувати сучасні нові книги, створювати книгозони, щоб ці твори потрапляли на очі учнів. Читання — це тренд для успішних, який слід просувати PR-методами, демонструвати, що це важливо.
  3. Перше **знайомство** із ще не прочитаним твором має відбуватися **на уроці**, тому найкраще використати спосіб аналізу твору «за автором». Розгляд експозиції твору через такі прийоми аналізу художнього твору як **«Коментоване читання» із спостереженням**, «Історико-літературний коментар», використання системи запитань-припущень для дослідження часопростору, одночасне малювання схеми-опори та розкриття ключових ідей через систему зорових, звукових, смакових, ароматичних, тактильних образів, створення опорної хронотопічної схеми, коментування незрозумілих слів, нові емоційні відкриття невинно залишаються актуальними, бо дають можливість не лише зацікавити твором, а й дослідити авторський стиль, а значить навчитися відчувати автора, що неможливо зробити, коли текст просто переказується. Часом вчителі нехтують важливістю експозицією (а у підручнику її може й не бути, якщо це лише частини повісті), але саме її коментування визначає той час і простір, з якого і почнеться історія, якою потрібно зацікавити. У такому форматі: коментування – часопростір – схема-опора більш зрозумілою для учнів стає композиція твору, а сам твір сприймається як поради читачу від автора.
  4. Учні будуть вдячні, коли у час перевантаження домашніми ви влаштуєте **“домашні за бажанням”**, і якщо коментар уривків твору на уроці їх вразить та викличе позитивні емоції, то вони обов'язково знайдуть для нього час.
  5. Різновидом домашньої може стати **“година на читання”** (скільки встигнуть прочитати тексту), що закінчиться через годину чи продовжиться, зацікавивши сюжетом; адже читання має приносити задоволення.
  6. Зацікавити **жанром**. У 2015 р. опубліковано Європейський жанровий зріз основних зацікавлень сучасних підлітків (URL: <https://docs.google.com/drawings/d/1NX3U-B3zeKY75Jo-PoSpzmsgZDYz7HzDkNNAaR-hiTLw/edit?usp=sharing>). Отож, найпопулярнішим жанром для читача-підлітка нині є романи (38,7%). Їх тематика стосується питань: сприйняття власного “я”, пошук себе, щоб жити далі, пошук свого місця в сім'ї та житті, стосунки з батьками, пошук власного дому, відношення до старшого брата чи сестри, ціна свободи, ціна вибору, школа, самотність у житті, віра у краще життя, історії про справжнє кохання, дружбу, фантастичні історії, паралельні світи, пригодницькі історії.
- Порівняйте відсотки прозових художніх творів (38,7%) та поетичних (3,8%).

7. На уроках позакласного читання звертати увагу на **сучасних авторів**, зокрема молодих, та зацікавити сучасною дитячою чи підлітковою літературою. Опитування учнів педагогами обласної творчої майстерні дало можливість створити список сучасних творів, що рекомендували учні своїм одноліткам, як вартісні, легкі, веселі, життєрадісні, інтригуючі, без страждань, знедолених селян, соціальних конфліктів і смертей.
8. Презентувати нові книги через їх **обкладинки** (дизайн досить важливий для зацікавлення).
9. Пропонувати **старшим** учням (особливо хлопцям) **заохочувати читати молодших**: читати їм книги, рекламувати твори, бути прикладами для наслідування.
10. Підтримувати **учнівські проекти**, що популяризують книги. Наймолодшою "буктюберкою" України, тобто блогеркою, яка розповідає виключно про книжки в YouTube є Софія Павловська, чотирнадцятирічна дівчина із Луцька. Ідея знімати відео зародилася тоді, коли Софія захотіла дізнатися, що про одну цікаву книгу думають інші діти, але не знайшла жодного відеоогляду. Її перший ролик, тоді ще семикласниці, подивилися близько тисячі людей. Тому учениця вирішила, що продовжуватиме знімати відео про книги, які сподобались, а не які розчарували. На її каналі уже 47 відео. Дівчина переконана, що діти, які кажуть, що не люблять читати, ніколи не відкривали дійсно цікавої для них книги. Цей принцип поширюється і на дорослих. Адже рано чи пізно кожен із нас зустрічає ту саму книгу, яка здатна змінити усе життя.
11. Зареєструватися у соцмережі [Goodreads](#), щоб вести читацький щоденник онлайн; тут можна додавати книги, писати відгуки, радити книги друзям, мати е-поличку "Прочитане".
12. Влаштувати фотосесію свого **куточку для читання** та розповісти про нього.
13. Пропонувати учням слухати аудіокниги під час хатніх справ, у дорозі.
14. Влаштувати "**розпродаж книг**": нехай кожен принесе книгу, яку прочитав, та обміняє її на іншу.
15. Запропонуйте **взаємообмін книг** між однокласниками, популяризуючи цікавинки.
16. Влаштувати **екскурсію до бібліотеки**, щоб створити список творів для проекту "Книга місяця".
17. Разом із учнями створити **мінібібліотеку** творів, які вони рекомендували б одноліткам. Має бути вільний вибір книг за інтересами, читання після уроків чи дома, соціальне обговорення вражень від прочитаного.
18. Використати формат "**норвезького читання**": у понеділок учням пропонується прочитати книгу, у п'ятницю - її обговорення, пишеться резюме (пояснення тексту) та твір "у стилі автора".
19. Використовувати під час читання "**формулу успіху**": визначати думки із книги, що вчать успішності.
20. Влаштувати **шопінг-екскурсію до книжкового магазину** та дати свободу вибору. Адже мотивація читати залежить від можливості обирати, що читати.
21. Організовувати **літературні зустрічі з авторами**, які пишуть про підлітків XXI століття, бо їх стиль розповідати історії, авторитет надихають читати.
22. Разом із учнями відвідувати **літературні презентації та книжкові фестивалі**.

23. Рекламувати **всеукраїнські заходи**, що популяризують читання (наприклад, «Книжковий Арсенал», його відвідування стане поштовхом, аби діти та підлітки починали відкривати для себе літературний світ). Маючи яскраві відео в гаджетах, діти без примусу ніколи не візьмуть книжку із сірими сторінками та коричневими написами.
24. Влаштувати **перегляд фільму**, знятого за книгою; порівняти його із книгою. Чимало дітей читають лише після того, як побачили екранізацію твору, бо для них важлива візуалізація.
25. Популяризувати **“літнє читання”** через прийоми «Літній щоденник інтелектуала», «Що почитати влітку: поради для вчителя».

Українська література, на відміну від її “трафаретного” трактування, має шанси формувати в учнів **позитивне мислення**, а значить бачити шляхи вирішення життєвих завдань, орієнтуватися на успіхи, життєві уроки, а не помилки і невдачі, на можливості, а не перешкоди, так у свідомості формуються думки, слова та образи, що сприяють внутрішньому розвитку й успіху. І вчитель має всі можливості через позитивний імідж української літератури відкрити учню світ літератури.

Література:

1. Агеева В. Урок літератури як спосіб виховати ненависть до читання. URL: <http://litakcent.com/2019/09/13/urok-literaturi-yak-sposib-vihovati-nenavist-do-chitannya/> .
2. Козлов Н. Головний секрет усіх дітей. URL: http://psychologis.com.ua/glavnyy_sekret_vseh_detey.htm .
3. Криворотенко О. Як мотивувати учнів до читання художніх творів. *Дивослово*. 2017. № 2. С. 27–31.
4. Овдійчук Л. Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 1. С. 35-38.
5. Простір української дитячої книги. URL: <http://www.barabooka.com.ua/category/books/>.
6. Шалагінов Б. Мотивація читання як методична проблема. *Всесвітня література в середн. навч. закл. України*. 2010. № 2. С. 2–5.
7. Як заохотити дитину до читання. URL: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=7154> .